

Punainvalidit

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on — myöhäisenä kunnianosoituksena — kiinnittää tutkijoiden ja asianharrastajien huomiota v. 1918 kansalaissodan punainvalidien kysymykseen, jota ei tähän mennessä ole kirjallisuudessa paljoakaan käsitelty. Tavoitteena on ollut pääpiirteittäinen yleiskuva, joten kaikkia asiaa valaisevia lähteitä ei ole pyritty löytämään eikä myöskään käyttämään aineistoa jona loppuun saakka. Eri lähteiden tietoja järjestelmällisesti kokoamalla ja toisiinsa vertaamalla on mahdollista täsmentää ja syventää tässä annettavaa yleiskuvaa. Mielenkiintoinen tutkimusasetelma syntyisi vertaamalla keskenään kahta ryhmää, arvonantoa ja tukea eri muodoin saaneita valkoisen puolen invalideja sekä syrjittyjä, kauan unohdettuja punainvalideja. V. 1918 punainvalidien kysymys odottaa tutkijaansa.

Yleiskuva punainvalidien ryhmästä

Vaikka täysin kattavaan kuvaan punainvalideista tuskin enää päästään, on valaistusta saatavissa useista eri lähteistä. Puolen vuosisadan aikana on esitetty toisistaan paljon poikkeavia lukumäärätietoja, kuten näkyy taulukosta 1. Sama pitää kyllä paikkansa myös valkoisten invalidien osalta, joiden ryhmän koko ja koostumus on myös lainsäädännön ja käytännön muuttuessa vaihdellut. Heistä on v. 1930 tehty kokonaistutkimus,¹ jonka tuloksia seuraavassa käytetään vertailuaineistona eräin osin. Tutkimuksen mukaan eläkettä saavia vapaussodan invalideja oli noin 1 000. Vapaussodan Invalidien Liiton jäsenmäärä nousi kyllä v. 1939 niinkin suureksi kuin 2 422, mutta siihen sisältyy myös haavoittuneita, joille ei ole jäänyt olennaista vammaa.

Tietoja punainvalidien lukumäärästä

1919	Raajarikkojen tutkimus, Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1920*)	257
1928	Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen tieto	90
	— lisäksi Neuvostoliitossa	26
1940	Eduskuntakeskustelussa 16.12.1940 ed. Bryggari	378
1941	Hallituksen esitys 7	alle 300
1941	Eläkekäsittely SA:n mukaan	
	ilmoittautui	noin 700
	eläkettä haki	548
	eläke myönnettiin	356
1945	Eduskunta-aloite 115/1945, ed. Hukari ym.	1500—2000
1947	Komiteamietintö 4/1947	noin 500
1940-luvulla V. 1918	Punainvalidit ry:n jäseniä	noin 350
1958	Eduskunta-aloite 283/1958 ed. Rosenberg ym.	
	noin	1100
1960	Sotilasvammakomitea 16.5.1960	noin 400

*) Ryhmä, jossa syyksi ilmoitettu ampumahaava tai sota. Aina-kin enemmistö sopisi punainvalideiksi ikäryhmituksen perusteella ja lisäksi siitä päätellen, että ensitietojen kerääjien oletetaan rajoittaneen tehtävänsä etupäässä yhteiskunnan huolenpitoa tarvitseviin raajarikkoihin, ”ja sotaraajarikkojen toimeentulosta on jo muuten pidetty huolta”.

Yleiskuvan perusteista voidaan todeta, että punakaartin haavoituneiden ja sairastuneiden lukumääräksi on arvioitu 10 000—12 500,² jolloin mukana ovat suhteellisen lievätkin tapaukset. Myöhempien sotien uhrien lukumääriä voidaan jossain määrin käyttää vertailuaineistona, mutta aseistuksen ja taistelutekniikan muuttuminen ja lääkintähuollon parantuminen heikentää vertailua. Tämän mukaisesti voitaisiin arvioida, että invalideiksi jääneitä olisi ollut noin 2 500—3 000. Erään lähteen mukaan kuitenkin ”punaisten alkeellinen sodankäyntitapa ja haavoittuneiden käsittely sairaa-

loissa supisti punainvalidien lukumäärän huomattavasti pienemmäksi kuin valkoisten”.³ Oletettavasti myös haavoittuneiden ja sairastuneiden osuus vankileirikuolleisuudessa on ollut suuri.

Niin ikään on otettava huomioon näissä asioissa aina esille tulevia käsitteellisiä rajoituksia:

— Kausaliteetti eli syyssuhde kansalaissodan ja vankileiriolojen sekä toisaalta vammautumisen välillä, johon sekä myöhemmässä eläkekäsittelyssä että myös punainvalidien yhdistyksen jäsenratkaisuisa on jouduttu kiinnittämään huomiota. Rajaukset koskevat etenkin erilaisia sairaustiloja. Esimerkkinä toisenlaatuisista rajausongelmista on eräs punainvalidieläkettä hakenut, joka oli keväällä 1918 karannut valkoisen armeijan kutsunnoista ja takaa-ajotilanteessa sai ampumavamman. Hän nähtävästi piti itseään oikeutettuna punainvalidieläkkeeseen, mutta hakemus kuitenkin hylättiin.⁴

— Vamman ohimenevyys tai pysyvyys sekä toisaalta vaikeusaste on myös voinut aiheuttaa rajausongelmia. Tämä näkyy esim. siitä vertailusta, että Vapaussodan Invalidien Liitto hyväksyi jäsenikseen kaikki haavoittuneet tai sairastuneet ja vastaavasti vielä v. 1940 perustettiin Sotainvalidien Veljesliitto kaikkien haavoittuneiden tai sairastuneiden yhteisjärjestöksi. Veljesliitto kyllä myöhemmin muodosti kaksi jäsenluokkaa: A-jäsenet eli varsinaiset sotainvalidit ja B-jäsenet eli ne haavoittuneet, joille ei syntynyt oikeutta korvaukseen.⁵

Näiden pohdintojen jälkeen ja ottamalla huomioon yleiset kuolleisuussuhteet kyseessä olevissa ikäluokissa olen päättänyt seuraviin olettamuksi punainvalidien lukumäärän suuruusluokista:

v. 1918 suuruusluokkaa yli	1 000
v. 1940 -''-	800
v. 1950 -''-	600
v. 1960 -''-	400

Tätä täydentää arvio eräiden tyypillisten sotainvalidivammojen suuruusluokista (taulukko 2).

Kuvaa täydentävät vielä eräät v. 1918 Punainvalidit ry:n (PIY) jäsenluettelon perusteella kootut tiedot.⁶ Nämä tiedot koskevat tilannetta lähes kolme vuosikymmentä kansalaissodan jälkeen, joten tilanteet ovat tänä aikana varmasti muuttuneet, mikä koskee etenkin asuinpaikkaa ja ammattia. Niin ikään epätarkat ja puutteelliset lähtökohtatiedot huomioon ottaen lukumäärät ovat vain

Eräitä tyypillisiä punainvalidien vammoja

	Punainvalideja PIY:n 1918 jäsen- arv. kortis- tossa*)		Vapaussodan invalidieja 1930 **)
	N = 302		940
Raaja-amputoituja (sormi- ja vastaavat pois erotettuina)	38	100	80
— näistä alaraaja-amputoituja	21	2/3	53
yläraaja-amputoituja	17	1/3	27
Sokeita	4	10	7
Toissilmäisiä	15	40	37

*) Ks. huomautusta aineiston yleisselostuksessa

**) Tilastollinen tutkimus 1930

viitteellisiä. Vastaavasti tietenkin vertailuaineistona käytetyn v. 1930 vapaussodan invalidien tutkimuksen kohdalla on muistettava, että tutkimus tehtiin yli vuosikymmen kansalaissodan jälkeen. Molempien aineistojen kokoamisajankohtien eroa on yli puolitoista vuosikymmentä.

Punainvalideja koskevien lähtökohtatietojen epävarmuudesta huolimatta eräät johtopäätökset näyttävät selviöiltä, ja ne vastaavat yleisten tietojen mukaisia odotuksia. Kummankin ryhmän jäsenet ovat vammoituessaan olleet nuoria. Vammojen laadussa ei ole huomattavia eroja. Sen sijaan löytyy myös olennaisia poikkeamia. Punainvalideissa herättää huomiota naisten osuus. Heitä lieenee ollut vajaa sata. Sosiaalinen koostumus on selvästi erilainen. Punainvalidit ovat kaupunkityöläisiä, kun taas valkoisten invalidien ryhmä koostuu maalla asuvista ja maaseutuelinkeinojen harjoittajista. Olisi kyllä olettanut, että punainvalideissakin maaseudun köyhälistön osuus olisi suurempi, mutta ehkä tähän ryhmän

Taulukko 3

Piirteitä punainvalidien ryhmästä

		PIY:n jäsen- kortisto	Vapaussodan invalidien tutkimus 1930
	N =	302	940
Ikä v. 1918	M	23 v	X 24 v
	Q ₁		20 v
	Q ₃	28 v	
Naisia		7 %	0,5 %
Naimisissa		73 %	72 %
Kaupunkilaisia		73 %	13 %
Ammatti: maanviljelijä			44 %
maatyömies		3 %	17 %
teollisuus/käsityö		61 %	13 %
teollisuus	17 %		
rakennustyö	17 %		
muut ammatit ..	13 %		
luokittelematt. ..	14 %		
Vamma: yläraajassa		31 %	36 %
alaraajassa		37 %	28 %
raaja-amputaatio yhteensä ..		13 %	13 %
vamma 40 % tai enemmän ..		32 %	39 %

kuuluvat ovat yleensä joutuneet vaihtamaan asuinpaikkaa ja ammattia taikka ehkä he eivät ole olleet mukana punainvalidien yhdistyksessä yhtä laajalti kuin kaupunkilaiset.

Millaiseen yhteiskuntaan punainvalidit joutuivat?

Kansalaissodan jälkeen ja oikeastaan koko ensimmäisen tasavallan ajan olot ja elämä Suomessa poikkesivat varsin paljon siitä, millaisiksi ne kehittyivät 1940-luvulta alkaen.⁷ Punainvalidien al-

kuvaiheen tilannetta ja elämänmahdollisuuksia ei siis voida arvioida viime vuosikymmenten yhteiskunnan pohjalla. Tämä koskee yhteiskuntaelämän kaikkia puolia: taloutta, sivistystä, liikennettä ja tiedonvälitystä, työelämää ja markkinasuhteita. Esim. ammat-tiyhdistysliike oli 1940-luvulle asti heikko ja 1920-luvulla lisäksi poliittisten kiistojen alaisena. Koko yhteiskunnan ja etenkin vähävaraisen kansanosan taloudellinen asema oli paljon nykyistä huonompi. Vaikka köyhyysraja oli nykyistä alempana, puutteenalaisten lukumäärä oli suuri. Luokkavastakohdat olivat jyrkät ja vasemmistoa pidettiin joka suhteessa ahtaalla. 1920-luvulla valtiovallalla oli yleisten poliittisten ristiriitojen ohella suuria yhteiskunnallisia kysymyksiä ratkaistavana: maareformi, kansakoulu, tuberkuloosin vastustamistyö sekä työlainsäädännön ja köyhäinhoidon uudistus.

Alkua sosiaaliselle kehitykselle oli jo olemassa. Sosiaaliministeriö (eli -toimituskunta) perustettiin v. 1917 ja myös sosiaalihallitus toimi lyhyen ajan, vv. 1917—1922. Työlainsäädännössä tuli 1920-luvulla lyhyt nousukausi. Sosiaaliturvan alkumuotoja edustivat jo 1800-luvun lopusta peräisin olevat tapaturmavakuutus, eläkekassat sekä virkamiesten ja sotilaiden eläkkeet. Työttömyysvakuutuskin sai alkunsa v. 1917. Tärkein toimeentuloturvan lähde puutteenalaisille oli kuitenkin vähimmän välttämättömän elintason takaava kunnallinen köyhäinhoito.

Erityisesti invalidien osalta köyhäinhoidossa tunnettiin jo ns. ehkäisevän köyhäinhoidon periaate, joka v. 1922 köyhäinhoitolaissa sai jo lakipohjankin (38 §). Sen merkityksestä on esitetty pääasiassa vähätteleviä mielipiteitä, mutta etenkin proteesihankintoja voitiin avustaa valtion menoarviossa olleesta ehkäisevän köyhäinhoidon määrärahasta. Vv. 1919—20 toimi erityinen komitea, raajarikkoisten huoltovaliokunta, joka teki useita ehdotuksia alan kehittämiseksi. Niiden pohjalla mm. Raajarikkoisten Auttamisyhdistyksen 1800-luvun lopulta peräisin olleesta työkoulusta muodostettiin v. 1927 pieni ns. täydellinen huoltolaitos, johon kuuluivat sairaala, poliklinikka, proteesipaja, lastenkoti (kansakoulu) ja työkoulu sekä v. 1936 alkaen vielä kuraattoritoiminta. Huoltolaitos kohdisti, poliklinikkaa ja proteesien valmistusta lukuun ottamatta, toimintansa kuitenkin pääasiassa lapsiin. Osin valtiovallan, osin vapaaehtoisten järjestöjen toimesta oli aikaansaatu muutakin invalideihin kohdistuvaa apua. Eniten esillä olivat sokeat, joiden huol-

lon yhteiselimeksi perustettiin v. 1928 nykyinen Näkövammaisten Keskusliitto.

Kansalaissodan valkoisen puolen invalidien asiat olivat enemmän esillä. Jo v. 1918 asetettiin heidän asemaansa tutkimaan ”soturien avustamiskomitea”, joka ehdotti mm. erityistä eläkelakia. Laki annettiin 28.4.1919. Korvauspiiriä laajennettiin 29.5.1931 uudella lailla, jolloin ennen Tarton rauhaa tapahtuneissa ”sotilaallisissa toimituksissa” (mm. ns. heimosodat) vammautuneet saivat korvauksen. Myös yksityinen avustustoiminta oli laajaa. Sen keskuselimeksi muodostui Suomen Punaisen Ristin invalidikomitea, joka toimi tiiviissä yhteistyössä Raajarikkoisten Auttamisyhdistyksen kanssa. Ammattikoulutusta järjestettiin neljällä ammattikurssilla ja lisäksi tuettiin yksittäistapauksia eri oppilaitoksissa. Niin ikään perustettiin kolme laitosta: Kyyhkylän invalidikoti (1927), Suitian työkoti (1934) ja Runnin kylpylaitos (1938). Valkoisten invalidien huollosta on esitetty erilaisia mielipiteitä, myös vahvaa kritiikkiä, jopa nimitetty sitä ”kansalliseksi häpeäksi”.⁸ He saivat kuitenkin huomattavaa tunnustusta ja tukea sekä valtiovallan että yksityisen kansalaistoiminnan taholta.

Talospulan mentyä ohi näytti 1930-luvun puolivälissä alkavan myös uusi sosiaalisen edistyksen jakso. Invalidien osalta tämä näkyi mm. tilastollisina tutkimuksina, joilla luotiin pohjaa uudistuksille. Osin niitä jo toteutuikin, esim. sokeainavustus 1935. Asevelvollisuusajan tapaturmia ja sairauksia koskevia lakeja annettiin v. 1926 ja 1938, mutta vasta vuoden 1948 sotilasvammalailla, joka yhdenmukaisti kaikki sota- ja rauhanajan asevelvollisuusvammojen korvaukset, järjestelmä tuli tyydyttävälle kannalle. Suuri uudistus oli v. 1937 kansaneläkelaki, jonka vaikutus tosin alkoi käytännössä vasta 1940-luvulla. Sodat keskeyttivät tämän 1930-luvulla alkaneen kehityksen.

Käsite ja systemaattinen toiminta ”kuntoutus” tuli toisen maailmansodan jälkeen suurista sotaa käyneistä maista. Niissä oli tosin jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen kehitetty tähän kuuluvia toimintoja. Meidän syrjäiseen maahamme nuo vaikutteet eivät vielä paljoa ulottuneet, ehkä siitä johtuen, että sotainvalidikysymys ei silloin vielä ollut maassamme suuria joukkoja käsittävä ongelma. Valkoisen puolen soturien eläkelaisissa oli kyllä jo v. 1919 viitteitä toiminnasta, jota sittemmin on nimitetty ammatilliseksi

kuntoutukseksi.⁹ Yleiskuntaa ylläpitävä, sotainvalidien kohdalla ”kuntoutukseksi” nimitetty toiminta tuli lakipohjaiseksi vasta v. 1961, jolloin vuoden 1918 invalideista vain pieni osa tuli siitä osalliseksi. Sama koskee myöhemmin kehittyntä, ikääntyvälle sotainvalidille yhä tarpeellisemmaksi käyvää monimuotoista tukitoimintaa.

Ensimmäisen tasavallan aikana yleensäkin köyhät ihmiset, jotka vammautumisen vuoksi menettivät työkykynsä ja työansionsa, olivat tukalassa asemassa. Valtiovallan ja vaikutusvaltaisten kansalaispiirien lähes unohtamat punainvalidit joutuivat elämään yhteiskunnassa, joka ei antanut heille tyydyttävän toimeentulon mahdollisuuksia.

Punainvalidien elämänkohtaloita

Kansalaissodan aikana lieene välitön sairaanhoito punaisellakin puolella toiminut niin tehokkaasti kuin silloisissa oloissa ylipäänsä oli mahdollista. Senhän takasivat myös punaisella puolella toimineen Suomen Punaisen Ristin ja sen lääkäreiden ammatilliset periaatteet.¹⁰ Lappalaisen mukaan ”potilaat jäivät sotavankeuteen ja parannuttuaan siirrettiin tapauksesta riippuen kotiin tai vankileiriin”.¹¹ Paavolainen taas viittaa siihen, että punakaartilaisia siirrettiin välittömästi sodan päätyttyä sairaaloista vankileireille, esim. Helsingissä Suomenlinnan 183 haavoittunutta, ”joista nelisenkymmentä paareilla kannettavia”.¹² Aineistossani olevista esimerkkitapauksista päätellen Paavolaisen käsitys on lähempänä oikeaa, sillä eräät haavoittuneet eivät varmasti olleet parantuneet vankileirille joutuessaan.

Myös vaikeasti haavoittuneet joutuivat valtiorikosoikeuden käsittelyyn, eikä haavoittuminen nähtävästi vaikuttanut tuomion pituuteen. Tosin eräitä esimerkkitapauksiini kuuluvia en ole löytänyt valtiorikosoikeuksien luetteloista. Esimerkkeissäni tuomiot ovat samoissa suuruusluokissa kuin valtiorikosoikeuksien tuomiot yleensä vaihdellen 3 v.—3 v. 6 kk kuritushuonetta, lisäksi yksi elinkautinen ja yksi kuolemantuomio. Viimeksi mainittu tosin alennettiin valtiorikosylioikeudessa elinkautiseksi.¹³

Vapautumisen jälkeiset olosuhteet olen voinut esimerkkitapauk-

sissani selvittää vain puutteellisesti. Tampereella useimmat joutuivat turvautumaan köyhäinhoitoapuun.¹⁴ Merkille pantavaa on, että tilastoissa heidän avuntarpeensa syyksi on merkitty vapausrajoitus ja vasta myöhemmin vuosina syiksi tulevat raajarikkoisuus, sairaus, kivullosuus tai työn puute. Ilmeisesti käsityksiä hallitsi vielä v. 1918 kapinatuomio, jonka taakse muut olosuhteet, kuten vammautuminen, peittyivät. Erään tamperelaisen punainvalidin, joka oli menettänyt oikean yläraajansa, asiakirjoissa tulee vasta vapautumisen jälkeen eli perheen 14. avustuskerralla marraskuussa 1918 merkintä vammasta. Vapauduttuaan 12.11. hän apua hakiessaan 28.11. pyytää myös työtä, jolloin asiakirjoihin on tehty merkintä: ”kanslian järjestettävä”. Hänelle annettiin kahdesti suosituslappu työnvälitystoimistoon. Vastaus kuitenkin oli: ”Ei ole tällä kerralla hänelle sopivaa työtä”.

Nähtävästi köyhäinhoito oli alkuvaiheessa yleensäkin tärkein tukimuoto. Välittömästi kansalaissodan jälkeen toimi myös ainakin kaksi työväenjärjestöjen huolto-organisaatiota, Suomen Työläisten Avustuskomitea ja Työväen Keskusjärjestöjen Avustustoimikunta.¹⁵ 1920-luvun puolivälin jälkeen Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistykset ehkä avustivat myös punainvalideja. Näistä seikoista lähteet ovat kuitenkin puutteelliset.

Sokeain Ystävien miesten työkoulu avasi ilmeisesti ovensa myös punainvalideille. Sen sijaan Raajarikkoisten Auttamisyhdistyksen työkoulu oli tarkoitettu ensi sijassa lapsille, ja mahdollisesti ideologisetkin syyt ovat tulleet esteiksi tällä puolella.¹⁶ Aineistossani löytyy esimerkkejä ilman järjestettyjä tukitoimia eli ”luonnonmenetelmällä” tapahtuneista ammatinvaihdoksista:

- levysepästä jalkinetyöntekijäksi
- metallimiehestä kone-edustajaksi ja järjestötoimitsijaksi
- latojasta oikolukijaksi
- ulkotyömiehestä konttoristiksi
- merimiesoppilaasta hierojaksi

Työnsaantiongelmia valitetaan aineistossani yleisesti. On myös esimerkkejä ”työmaaterrorista” siinä mielessä, että miehen piti työtä saadakseen valehdella vammautumisensa syy, esim. että jalka on menetetty junaonnettomuudessa eikä punakaartin sodassa.¹⁷

Proteesihuolto näyttää olleen turvattu sikäli, että aineistossa on esimerkkejä proteesien hankinnasta sekä valtion ehkäisevän köy-

hänhoidon määrärahan että kuntien tuen turvin. Proteesihankinnan välittäjänä toimi Raajarikkoisten Auttamisyhdistys.¹⁸

Punainvalidit eduskuntakäsittelyssä

Kohta vuoden 1919 alusta vasemmistopuolueiden kansanedustajat yrittivät eduskuntatietä aikaansaada parannuksia mm. punainvalidien asemaan. Ensimmäinen yritys oli sosialidemokraattien Miina Sillanpään, Olavi Puron ja Rieti Itkosen 19.4.1919 jättämä anomusehdotus. Samana päivänä Puro teki myös lakialoitteen samasta asiasta.¹⁹

Aloitteet lähetettiin käsiteltäviksi sotilasasiain valiokunnassa, jonka hylkäysehdotuksen perustelut ovat ajankohdan ajatustapoja kuvaavat:

”Yhteiskunnassa löytyy kaikkinkin aikoina yksilöitä, jotka eivät itse voi huolehtia toimeentulostaan ja joita yhteiskunta on sen takia velvollinen auttamaan, tapahtuen tämä avustus köyhäinhoidon muodossa. Tällaisesta avustuksesta tulevat osallisiksi tietysti nekin sekä heidän perheensä, jotka laillista yhteiskuntajärjestystä vastaan taistellessaan ovat joutuneet turvattomaan asemaan. Valiokunnan mielestä ei heitä ja heidän perheitään voida, kuten esityksessä ja anomusehdotuksessa esitetään, oikeustajuntaa loukkaamatta asettaa parempaan asemaan avustuksen saantiin nähden kuin niitä, jotka ilman omaa syytä ovat köyhäinhoidon varaan joutuneet.”¹⁹

Sosialidemokraatit jättivät tietenkin mietintöön vastalauseen korostaen sovittavaa ja rakentavaa menettelyä ja katkeroituneen mielialan lieventämistä. Vastalauseessa, kuten myös täysistuntopuheen-vuoroissa asiaa käsiteltiin nimenomaan leskien ja orpojen kannalta, mutta ei enää erikseen mainittu punainvalideja. Suuri valiokunta ”ei ehtinyt käsitellä” asiaa, joten aloitteet raukesivat.²⁰

Tämän jälkeen punainvalidit olivat eduskunnassa esillä taulukon 4 esittämällä tavalla.²¹

1920-luvulla aloitteita tehtiin kummankin työväen ryhmän puolelta erikseen, mutta 1940-luvun puolivälissä oli myös yhteisiä aloitteita. Kansandemokraatit muistuttivat asiasta vielä 1960-luvulle saakka vuosittain raha-asia-aloitteiden muodossa, jotka käsiteltiin

Taulukko 4

Punainvalidit eduskuntakäsittelyssä 1919—1950

	1919-27	1928-38	1939-50	Yhteensä
Hallituksen esitysten yhteydessä	—	2	1	3
Lakialoitteita	5	1	1	7
Toivomusaloitteita	1	1	5	7
Rahaasia-aloitteita	—	3	3	6
Yhteensä	6	7	10	23
Täysistuntokäsittely	2	3	5	10
Vain valiokunnassa	4	2	2	8
Tulo- ja menoarvion yhteydessä	—	2	3	5
Yhteensä	6	7	10	23

tulo- ja menoarvion yhteydessä eivätkä yleensä johtaneet tulokseen. Poikkeustapausta v. 1959 selostetaan jäljempänä. Suoranaisesti punainvalideja koskeneiden aloitteiden lisäksi tehtiin 1920-luvulla kaksi, 1940-luvulla neljä, 1950-luvulla yhdeksän ja vielä 1960-luvulla seitsemän aloitetta, jotka kohdistuivat yleisesti kansalaissodan johdosta turvattomiksi jääneiden tai punakaartilaisten tai punaisella puolella vahinkoja kärsineiden auttamiseen. Näiden aloitteiden vaikutus näyttää olleen lähinnä asian periaatteellisessa mieleen palautamisessa.

Johdonmukainen taktiikka oli, että punainvalidit otettiin aina esille, milloin siihen löytyi sopiva liittymäkohta. Näin tapahtui v. 1931, kun käsiteltävänä oli hallituksen esitys (27) laiksi ”korvauksen suorittamisesta eräille vapaussotaan tai siihen liittyneihin sotilaallisiin toimiin osaaottaneille henkilöille” (mm. Saksan rintamalla, Viron ja Aunuksen retkillä), v. 1936, kun kyseessä oli toivomusaloite (30) ”varattomien ja työkyvyttömien vapaussodan rintamamiesten eläkkeistä” ja v. 1940, kun käsiteltävänä oli hallituksen esitys (163) ”eräistä lakanneista korvaussuorituksista”.

Omissa lakialoitteissa sosialidemokraattien linja näyttää olleen, että ”soturien korvauslaki” vuodelta 1919 olisi laajennettava kos-

kemaan myös punaista puolta. Sen sijaan Sosialistisen työväenpuolueen ja sen seuraajien taholta esitettiin erillistä lakia, myös vielä 1940-luvulla. Huomattava piirre on, että ed. Wiik (sos.dem) v. 1935 (toivomusaloitteessa 31) ja ed. Sundström (SKDL) ym. v. 1946 (toivomusaloitteessa 230) esittivät ensin tutkimuksen suorittamista punaisten invalidien olosuhteista ja toimenpiteitä sen jälkeen.

Aloitteet hautautuivat useimmiten valiokuntiin ja tulos oli ”ei ehditty käsitellä”. Ei toki ole poikkeuksellista, että valiokunnat eivät valtiopäivien aikana ehdi käsitellä etenkin kaikkia toivomusaloitteita. En ole saanut kuvaa siitä, olisiko mukana ollut myös tarkoituksellista jarrutusta.

Täysistuntoon punainvalidien asia pääsi vuosina 1920, 1928, 1931, 1934, 1936, 1940—41 ja 1946. Etenkin vuosien 1936 ja 1940—41 käsittely valaisee kansanedustajien asennoitumista.

V. 1935 valtiopäivillä ed. Nikkola (IKL) oli tehnyt vapaussodan rintamamiesten eläkkeitä koskevan toivomusaloitteen (30). Sen rinnalle ed. Wiik (sos.dem) teki toivomusaloitteen (31) ”toimenpiteistä punaisen kaartin riveissä taistelleiden invalidien auttamista varten”. Wiik oli muutoin eräs kiinnostuneimpia punainvalidien puolesta puhujia. Valtiovarainvaliokunta puolsi edellistä aloitetta vähän muutetussa muodossa, mutta ehdotti Wiikin aloitteen hylättäväksi. Molempiin kannanottoihin liittyi sosialidemokraattien vastalause.²²

Täysistunnossa 6.4.1936 syntyi laaja keskustelu, joka käsittää 21 sivua eduskunnan pöytäkirjaa. Keskustelu oli myös värikäs, kuten voi päätellä siitäkin, että siihen osallistuivat muiden ohella edustajat Yrjö Räisänen (sos.dem.) sekä K.R. Kares ja Hilja Riipinen (IKL). Asenteet olivat puoluerajojen mukaan selvästi jakautuneet. Keskustelu luisui epätarkaksi siinä mielessä, että ei huomattu ed. Nikkolan tarkoittaneen rintamamiesten eläkkeitä ja ed. Wiikin taas ensi vaiheessa tutkimuksen suorittamista punaininvalidien oloista. Työmaaterrorista esitettiin esimerkkejä kummaltakin puolelta. Sosialidemokraattien linja oli, että kun yleinen kansaneläkevakuutus oli tulossa, ei enää olisi pitänyt ryhtyä erillisiin eläkejärjestelyihin erikoisryhmien kohdalla. Keskustelu johti odotusten mukaiseen lopputulokseen. Valiokunnan ehdotukset hyväksyttiin porvaripuolueiden äänillä sosialidemokraattien vastustaessa.

V. 1940 hallitus oli esittänyt lakia (163) eräistä lakanneista korvaussuorituksista. Esitys tarkoitti, että Suomen valtio ottaisi vas-

tatakseen ennen Tarton rauhansopimusta syntyneistä korvausvelvoitteista, mikä koski nimenomaan Virossa haavoittuneita, joille Viron hallitus oli maksanut korvauksia, mutta nämä olivat ”muuttuneiden olosuhteiden” vuoksi lakanneet. Lakiesityksen toisessa käsittelyssä²³ 16.12.1940 ed. Bryggari (sos.dem.) totesi mm. seuraavaa:

”Nykyään on julkisesti mainittu ja sitä on myöskin käytännössä sanottu noudatettavan, että vuoden 1918 aikuinen juopa, aukko kansanluokkien välillä on nyt täytetty, ja että myöskin punaisella puolella olleita kohdellaan tasapuolisesti valkoisten kanssa”, ja ehdotti toivomuspontta:

”että hallitus antaisi eduskunnalle esityksen kansalaissodassa vuonna 1918 n.s. punaisten puolella taistelleiden invalidien toimeentulon turvaamisesta”.

Keskustelussa ed. Havas (kok.) käytti merkittävän puheenvuoron ”valkoisten puolella v. 1918 taistelleena ja haavoittuneena rintamamiehenä”. Hän arvosteli punakaartin johtajia, ”joista monet hädän päivinä jättivät joukkonsa”, mutta näki rivimiesten kohdalla

”inhimillisesti katsoen paljon lieventäviä ja meidän ymmärtämystämme vaativia seikkoja. (. . .) Punaiset rintamamiehet saivat rikkomuksistaan ankaran rangaistuksen. Nimenomaan kesän 1918 vankileirijä ajatellen oli tämä rangaistus suorastaan kohtuuttoman kova, armoton ja säälimätön. Me tunnemme, että tässä kohden, nimittäin koko vankileirisysteemin kohdalta, meillä on aihetta katumukseen ja anteeksipyyttämiseen. Ne punaiset invalidit, joista nyt on kysymys ovat niinkään mielestäni kärsineet kyllin ja kyllin kauan tekemästään rikoksesta yhteiskuntaamme vastaan. (. . .) silloisten vastustajiemme leirissä on tapahtunut voimakas mielenmuutos. Se ei ole ilmennyt niinkään paljon sanoin vaan teoin. Sellainen teko oli vasemmistomme miesten viimetalvinen taistelu yhteisillä tulilinjoillamme. (. . .) Näistä syistä näemme nyt selvemmin kuin koskaan ennen vuoden 1918 tapahtumat suurena yhteisenä onnettomuutena, jonka seurauksista kärsimään joutuneet, näihin asti vain kunnallisen köyhäinhoidon varassa vaikeasti toimeentulleet punaisetkin invalidit ovat mahdolliset saamaan valtiovaltamme suoman tuen. (. . .) Toivon, että eduskunta yksimielisesti yhtyy kannattamaan ed. Bryggarin ehdot-

tamaa toivomuspontta''. (Vasemmalta: Hyvä! — Keskusta: Niin tapahtuu!)

Havakselle vastasi mm. ed. Räisänen (''viitokset''):

''. . . puheenvuoro oli osittain, sen alkupuoli, vuoden 1918 punaisten, nimenomaan heidän johtajiensa haukkumista, joten hänen yhtymisensä ed. Bryggarin ehdotukseen ei tee oikein vakuuttavaa vaikutusta huolimatta niistä kaikista puhetaidollisista kohteliaisuuksista, joita hän tässä lausunnossaan esitti.'

Ed. Kivisalo (sos.dem.) lausui jatkokäsittelyssä:

''. . . Jos ed. Havaksen viime istunnossa esittämä hyvä lausunto koskeva vuoden 1918 tapauksia on ymmärrettävä ei ainoastaan hänen yksityiseksi erilliseksi mielipiteekseen, vaan käsitykseksi, jonka muutkin oikeistoeidustajat omaksuvat, niin sitä on pidettävä merkinä siitä, että oikeiston keskuudessa on tässä suhteessa tapahtunut ilahduttava muutos parempaan päin. Jos esillä oleva toivomus tulee nyt hyväksytyksi yhtä yksimielisesti kuin se viime istunnossa hyväksyttiin pöydälle pantavaksi, niin se on omansa haihduttamaan työväen piirissä vallitsevaa epäluuloa siitä, että puheet kansan eheyttämisestä ovat tyhjää puhetta. Tämä on psykologisesti paljon tärkeämpi kuin asiallisesti ja rahallisesti. Jos esillä oleva toivomus nyt hyväksytään, on se eduskunnan taholta ensimmäinen virallinen osoitus siitä, että vuoden 1918 tapausten muistot tahdotaan likvidoida sellaiselta osalta, mikäli ne ovat kansaa repiviä ja hajoittavia ja että se, mikä kansamme keskuudessa on yli 22 vuotta ollut poliittisena vedenjakajana, ei ole sitä enää tästä eteenpäin.'

Ed. Bryggarin ehdottama toivomus hyväksyttiin 16.12.1940 yksimielisesti. Sen sijaan asiassa, johon se liittyi, lakanneiden korvaussuoritusten jatkamisessa, tarvittiin hyväksymiseen seisalleenousuäänestys, jossa nähtävästi ''viitokset'' olivat eri mieltä.

Punainvalidien eläkkeet ja korvaukset

Eduskunnan toivomuksen jälkeen kehitys oli nopeaa, sillä eläkkeiden maksu alkoi jo alle puolessa vuodessa.²⁴ Periaatepohdintaa ei

ilmeisestikään enää tarvittu, vaan pelkästään jo hyväksytyn tavoitteen toteuttamista käytännössä:

16.12.1940 eduskunnan toivomus

23.12.1940 tasavallan presidentti antoi valtioneuvostolle tehtäväksi ryhtyä toimenpiteisiin

16.1.1941 valtioneuvoston periaatepäätos ja komitean asettaminen

17.1.1941 hallituksen määrärahaesitys

18.2.1941 eduskunnan hyväksyvä vastaus

24.4.1941 valtioneuvoston päätös punainvalidien ylimääräisistä eläkkeistä

15.2.1941 tiedotusvälineissä yleinen kehoitus punainvalidien ilmoittautumiseen

15.3.1941 hakemusten jättö alkoi (päätyi 1.10.)

27.5.1941 ensimmäinen eläkepäätos

Eläkeasiaa käsittelemään asetettiin 16.1.1941 ”Ns. punaisten invalidien eläkekomitea”. Sen muodostivat vakuutustarkastaja Emil Autio sosiaaliministeriöstä, toimitsija Toivo Aaltonen (sos.dem. puolueen järjestösihteeri) ja lääket.tri Hannes Salmenkallio, myöhemmin lääket.lis. Jorma Larjanko.

Eläkeasioiden käsittely perustui valtioneuvoston päätökseen²⁵ 24.4.1941 ”perusteista ylimääräisten eläkkeiden myöntämiseksi ja suorittamiseksi n.s. punaisten puolella haavoittuneille invalideille”. Sen periaatteista on syytä mainita seuraavaa:

— Eläkkeen myöntämiseksi vaadittiin: ”A. että hakija Suomen kansalaisena Suomen vapaussodassa n.s. punaisten puolella ottaessaan osaa taisteluihin on saanut pysyväisen vamman tai sairauden tahi että vamma tai sairaus on aiheutunut vankileirissä pitämisestä Suomessa vuosien 1918—1919 aikana; sekä B. että hakija edelleen on Suomen kansalainen ja pysyväisesti Suomessa asuva”.

— Eläkkeen suuruus riippui, sen aikaisilla käsitteillä ilmaistuna ”työkyvyn alenemisen määrästä”. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut todellista työkykyä, vaan silloisten tapaturmakorvausperiaatteiden mukaan arvioitua vamman anatomista tilaa (myöhemmän ajan nimitykset yleinen haitta ja haitta-aste).

- Eläkkeeseen sisältyi perhekorotus 10 % vaimolta ja kultatkin alle 16 ikävuotta olevalta lapselta.
- Eläkkeeseen sisältyi avuttomuuslisä, enintään eläkkeen kaksinkertaiseen määrään.
- Eläke oli tarveharkintainen sikäli, että ”avustuksen tarpeen suuruus” ja muut mahdolliset eläkkeet otettiin ratkaisussa huomioon.

Nämä perusteet vastasivat silloisia käsityksiä erilaisten sosiaalisten etuuksien luonteesta. Esim. useat muutkin etuudet, kuten sokeainavustus sekä äitiysavustus ja muut perhepoliittiset tukimuodot olivat tarveharkintaisia. Myöhemmin kehittyneiden tukijärjestelmien kannalta punainvalidien eläkkeiden luonne ei ole täysin selvä. Eräät piirteet viittaavat puhtaaseen vammakorvaukseen, jota nykyään nimitetään haittarahaksi: sidonnaisuus ”työkyvyttömyysasteeseen” eli haitta-asteeseen, jota mitattiin prosenttiasteikolla. Toimeentuloa turvaavaan eläkkeeseen viittaavia piirteitä taas ovat esim. perhekorotukset ja tarveharkintaisuus.

Eläkeasioiden käsittelystä on selostus Sosiaalisen Aikakauskirjan numerossa 11—12/1941. Sen mukaan:

ilmoittautumisia esitettiin noin	700
hakemuksia jätettiin	548
eläke myönnettiin	356 = 65 %
hakemus hylättiin	192 = 35 %

Hylkäysperusteet:²⁶

vamma parantunut tai lievä	92
ei syy-yhteyttä	42
taloudellinen asema hyvä	37
ei ottanut osaa sotatoimiin	6
ei kansalaisluottamusta	8
ei antanut tarpeellisia selvityksiä	9

Ensi vaiheessa v. 1941 punainvalidien eläkkeet jakaantuivat taulukon 5 mukaisesti.

Selvä enemmistö kuului siis vamma-asteikon lievempään päähän ja vaikeasti vammaisia oli pieni vähemmistö. Esim. sääriamputoidut kuuluivat kolmanteen ryhmään sekä reisi- ja yläraaja-amputoidut toiseen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä olivat mm. sokeat ja kahden raajan amputoidut.

Taulukko 5

Punainvalidien eläkkeet vv. 1941—42

Eläkkeen- saajien luku %		Työkyvyn aleneminen (haitta-aste) %	Eläkkeen määrä mk/v	
			v. 1941	v. 1942 kalliinajan- lisällä korotettuna*)
20	5,6	75—100	6400,—	9280,—
54	15,2	55—74	4800,—	6960,—
97	27,2	35—54	3200,—	4640,—
185	52,0	10—34	1600,—	2320,—
356	100,0			

Lähde: Sosiaalinen Aikakauskirja 11-12/1941.

*) Korotus laskettu Komiteamietintö 4/1947 mukaan.

Mitä mainitut eläkkeet käytännössä merkitsivät? Taulukkoon 6 on koottu eräitä vertailutietoja. Siitä näkyy, että

Taulukko 6

Eräitä vertailuja punainvalidien eläkkeiden suuruudelle (mk/v)

Punainvalidin eläke 100 %:n mukaan 1941	6400,—
Sokeanavustus 1.1.1942	3600,—
Sotatapaturmalain korvaus 100 %:n mukaan	12420,—
(ilman lisäosia)	
Maataloustyöläisten kokonaispalkka 1940—41	(keskim.)
rengit	14000,—
palvelijattaret	9900,—
Helsingin kirvesmiehet 1941	32000,—
Elannon leipurit 1941	38000,—

Lähteet: Maataloustyöläisten palkka Tilastollisesta Vuosikirjasta. Muut palkat: *Siipi*, Puoli vuosisataa Elantoa, Helsinki 1963, 288—289. Luvut pyöristettyjä.

summat ovat samoissa suuruusluokissa kuin eräät sosiaaliset avustukset vastaavana aikana, mutta kuitenkin selvästi pienemmät kuin sotainvalidien korvaukset v. 1942 annetun sotatapatuormalain mukaan. Kun useat punainvalidit olivat vammautuessaan olleet ammattityömiehiä, joskin työuransa alussa, on lisäksi todettava, että ammattityömiehen ansiotasoon verrattuna eläkkeet olivat varsin pienet. Niinpä ed. Sundströmin (SKDL) ym. vasemmiston yhteisen eduskunta-aloitteen (230/1945) perusteluissa sanotaankin, että punainvalidien eläkkeet ovat ”jääneet peräti riittämättömiksi”.

Kalliinajanlisiä alettiin ylimääräisiin eläkkeisiin maksaa v. 1941. Korotusasteikko oli aleneva, esim. v. 1942 seuraavasti:²⁷

1 000 mk pienempiin eläkkeisiin 75 %

1 000—8 000 määräisiin 45 %, kuitenkin vähintään 750 mk

8 000 mk ylittäviin eläkkeisiin 3 600 mk.

Uusi vaihe alkoi sotien päätyttyä. Vuoden 1945 alussa perustettu punainvalidien yhdistys vaati kiireellisiä toimenpiteitä punainvalidien ”saattamiseksi samoihin oikeuksiin kuin valkoisella puolella vuonna 1918 invaliideiksi tulleet ovat olleet”.²⁸ Valtioneuvosto vahvistikin 9.8.1945 uudet määräykset ylimääräisistä eläkkeistä. Uutta oli nimenomaan taloudellisen tarveharkinnan poistaminen. Uudessa komiteassa, ”sotaeläkekomiteassa” oli puheenjohtajana sosiaaliministeriön vakuutustarkastaja Olavi Alanko sekä jäsenenä lääket.lis. Jorma Larjanko, kansanedustaja Elli Nurminen (sos.dem.) ja punainvalidien yhdistyksen puheenjohtaja Oiva Lundén. Komitea kokoontui kevästä 1946 alkaen viikoittain pitäen esim. v. 1946 yhteensä 42 kokousta. Asioiden ratkaisusta en ole saanut täsmällistä kokonaiskuvaa. Sen olen voinut todeta, että aikaisemmin hylkäyspäätöksen saaneille sosiaaliministeriö lähetti kirjeen kehottaen panemaan hakemuksen uudelleen vireille ja hankkimaan tarpeelliset ajankohtaiset lisäselvitykset.²⁹ Tällöin esim. ne punainvalidit, joiden hakemukset oli v. 1941 hylätty turvatus taloudellisen aseman perusteella, tulivat saamaan eläkkeen.

Sotainvalidikorvaukset olivat kokonaisuudessaan uudistettavina 1940-luvun puolivälissä. Eduskunnassa oli keväällä 1946 käsiteltävänä kaksi punainvalideja koskevaa aloitetta.³⁰ Ed. Hukarin (SKDL) ym. vasemmiston yhteisen lakialoitteen (39) perusteluissa mainittiin, että em. uudistuksia valmisteleva sotatapatuormalainsäädännön kodifioimiskomitea ei ”teknilisistä ja käytännöllisistä syis-

tä” katsonut voivansa ottaa työssään huomioon ”kummankaan värisiä” kansalaissodan invalideja. Työväenasiainvaliokunta sai kuitenkin kuulemiltaan asiantuntijoilta tiedot, että komitea tulee otamaan huomioon tämän asian, minkä vuoksi valiokunta ehdotti aloitteet hylättäviksi. Se tuli myös eduskunnan päätökseksi. Täysistunnossa ed. Hukari käytti jyrkän puheenvuoron todeten mm. että valkoisten invalidien eläkkeet olivat moninkertaiset punainvalidien eläkkeisiin verrattuina.

Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitea ehdotti v. 1947 valmistuneessa mietinnössään, että useiden muiden aikaisempien lakien ja valtioneuvoston päätösten ohella myös punainvalidien eläkkeistä vv. 1941 ja 1945 annetut valtioneuvoston päätökset olisi sisällytettävä uuteen lainsäädäntöön. Komitea ei enää pohtinut kysymysten periaatteellista puolta, vaan selvitti vain teknistä ratkaisua.³¹ V. 1948 annettu ja saman vuoden alusta sovellettu sotilasvammalaki³² kattoikin punainvalidien ryhmän, joka siten tuli oikeutetuksi kaikkiin samoihin etuihin kuin muutkin sotainvalidit. Tällöin voimassa olleiden punainvalidieläkkeiden (yhteensä 231) ja käsittelyssä olleiden vielä ratkaisemattomien eläkkeiden (yhteensä 36) jatkokäsittely siirtyi valtion tapaturmatoimistolle, nykyiselle tapaturmavirastolle. Myöhemmin ovat vielä useat punainvalidit hakeneet sotilasvammalain mukaisia korvauksia. Kokonaismäärää en ole kyennyt selvittämään.

Lähinnä SKDL:n kansanedustajien toistuvat punainvalideja koskevat aloitteet johtivat tulokseen v. 1959, kun edellisen vuoden vaaleissa eduskuntaan oli tullut vasemmiston enemmistö.³³ Ed. Rosenberg (SKDL) ym. ehdotti rahaasia-aloitteessaan (283), että tuloja menoarvioon otettaisiin määräraha ”korvausten maksamiseen takautuvasti luokkasodassa punaisten puolella invaliideiksi tulleille”. Valtiovarainvaliokunta ei katsonut voivansa aloitteen pohjalta asettaa puoltamaan tätä määrärahaa, mutta lausui ”kuitenkin odottavansa, että hallitus ottaa aloitteessa 283 kosketellun kysymyksen harkittavakseen ja sopivin järjestelyin saattaa sen myönteiseen päätökseen”. Eduskunta hyväksyi tämän mukaisen toivomuksen. Parhaillaan työskentelevä sotilasvammakomitea sai selvitettäväkseen asian ja ehdotti kirjelmässään 16.5.1960, että kertakaikkiseen lisäkorvaukseen oikeutetuiksi määriteltäisiin ne punainvalidit, joille on 1.1.1960 suoritettu elinkorkoa. Heitä komitea arvioi olevan noin 400.

Lisäkorvauksen perusmääräksi valtioneuvosto komitean ehdotuksen mukaisesti määritteli 100 000 mk, mikä maksettaisiin 100 %:n työkyvyttömyysasteen (oik. haitta-asteen) omaavalle. Muille maksettaisiin työkyvyttömyysasteen osoittama osa perusmäärästä. Lisäkorvauksen merkityksen arvioimiseksi esitetään taulukossa 7 jälleen eräitä vertailukohtia.

Taulukko 7

Eräitä vertailukohtia punainvalidien lisäkorvauksille 1961

Punainvalidin lisäkorvaus 100 %:n mukaan	100000,—	
	mk/v	
Invalidiraha: sokeat	121000,—	
työ- ja toimintakyvyn alentuminen 2/3	84300,—	
—”—	1/2	61200,—
Kansaneläkkeen työkyvyttömyyseläke keskim.	97000,—	
Lapsilisä	16800,—	
Äitiysavustus	4500,—	
Keskimääräisiä palkkoja v. 1961 lopussa: miehet		naiset
Teollisuustyöväestö	550000,—	350000,—
Maataloustyöväestö	280000,—	210000,—

Lähde palkkoihin Tilastollinen Vuosikirja. Luvut pyöristettyjä.

Tässä, kuten v. 1941 ylimääräisten eläkkeidenkin kohdalla voidaan todeta, että punainvalidien lisäkorvaus liikkui samoissa suuruusluokissa kuin yleensä sen ajankohdan sosiaaliset etuudet. Työväestön, etenkin ammattityöväestön ansiotasoon verrattuna summat olivat melko pienet. Niinpä, kun ed. E. Laine (SKDL) ym. v. 1970 esittivät eduskunnassa kysymyksen punainvalidien korvauksista, niin ministeri Ele Alenius vastauksessaan selostettuaan eri korvausmuotoja ja asian vaiheita varovasti totesikin, että ”punaisten puolella haavoittuneille ja sodassa kaatuneiden leskille on jo suoritettu hyvitystä kärsityistä vahingoista eläkkeiden muodossa”.³⁴

Punainvalidien järjestäytyminen — ensi yritykset

Punakaarti rakentui työväenjärjestöjen pohjalle. On siten ymmärrettävää, että kansalaissodan jälkiseuraustenkin hoidossa koetettiin nojautua järjestötoimintaan. Lisäpontta varmaan antoi se, että valkoisen puolen invalidit perustivat v. 1924 Vapaussodan Invalidien Liiton.

Ensimmäiset viitteet punainvalidien järjestäytymishankkeista olen löytänyt *Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen I vuosikirjassa* v. 1926 olleesta kirjoituksesta ”Punaiset invalidit”, jossa ehdotetaan tilaston keräämistä toimintaohjelman pohjaksi.³⁵ Suomen Sosiaalidemokraatissa oli huhtikuussa 1928 kaksi kirjoitusta tästä asiasta: 4.4.1928 kysymyksestä kirjoitti Työväen Sanomalehtien Tieto-toimiston toimittaja Olavi Eronen ja 17.4.1928 Väinö Turunen, joka itse oli yläraajansa kansalaissodassa menettänyt maalari. Sitten 20.4.1928 pidettiin punainvalidien liiton perustava kokous, johon oli saapunut ”joukko helsinkiläisiä punainvalidiideja ja työväenluokan eturivin taistelijoita”.³⁶ Kokouksen puheenjohtajana toimi Väinö Turunen, jota on sanottu punainvalidien järjestön herättäjäksi.³⁷ Jo päivää aikaisemmin oli Tampereella perustettu ”Hämeen punaisten invalidiyhdistys”, eräänä keskushenkilönään niin ikään yläraajansa menettänyt Emil Lahti.³⁸

Tamperelaiset ehtivät ensimmäisinä myös rekisteröimään yhdistyksensä jo v. 1928 puolella. Yhdistysrekisteri kuitenkin epäsi ilmoituksen eräiden säännöissä olleiden muotovirheiden johdosta. Korjatut säännöt tulivat yhdistysrekisteriin syyskuussa 1929, mutta silloin ilmoitus jäi käsittelemättä.³⁹

Helsinkiläinen väliaikainen toimikunta sai valmistelutyönsä tehdyksi v. 1929 alussa, ja varsinainen perustava kokous pidettiin 21.2.1929. Senkin puheenjohtajana toimi Väinö Turunen ja sihteerinä Olavi Eronen. Valmistelutoimikunta oli ehdottanut nimeksi ”Suomen Kansalaissodan Invalidien Liitto”, mutta nimeksi tuli ”Suomen Punaisten Invalidien Liitto”.⁴⁰

Perustamiskirjan allekirjoittivat Ragnar Glans, Toini Mäkelä, Juho Helminen, Uno Laurikainen, Olavi Eronen, Kalle Hämäläinen ja Karl August Svärd. Liittotoimikunnan puheenjohtajaksi valittiin Svärd, jäseniksi edellä mainituista Glans, Mäkelä, Eronen

ja Laurikainen sekä lisäksi K.H. Wiik ja Väinö Lundgren. Varajäseniksi valittiin Kalle Hämäläinen, Kalle Varjakka, O. Vesa ja Hjalmar Strandman. Tilintarkastajiksi valittiin A. Aalto ja A. Kivilah- ti sekä heidän varamiehikseen A.E. Leino ja N. Välläri.

Edellä mainituista ainakin Turunen, Svärd, Helminen, Hämä- läinen ja Strandman olivat itse punainvalideja ja sosiaaliselta ase- maltaan työväestöön kuuluvia. Ulkopuolisia asianharrastajia/tu- kihenkilöitä olivat Wiik ja Eronen (sosialidemokraatteja) sekä Mä- kelä ja Laurikainen (kommunisteja). Tilintarkastajista A. Aalto voisi olla kansanedustaja (sos. dem.) Artturi Aalto, A.E. Leino oli sil- loin Suomen Sosialidemokraatin vastaava toimittaja ja Niilo Väl- läri tunnettu ammattiyhdistysmies. Muiden henkilöllisyyttä en ole onnistunut selvittämään.

Suomen Punaisten Invalidien Liitto rekisteröitiin 18.5.1928. Re- kisteröinti on edelleen voimassa, mutta jotain hämärää asiassa on mm. siitä päätellen, että yhdistysrekisterin arkistossa ei ole alku- peräisiä rekisteröintiasiakirjoja, vaan koneella kirjoitetut jäljennök- set. Myöskään liiton toiminnasta en ole löytänyt tietoja.⁴¹

Kolmas yritys tapahtui seuraavana vuonna. Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistykseen, joka oli kommunistinen huoltojärjestö, oli jos- sain vaiheessa perustettu Punaisten Invalidien Osasto. Se lopetti toimintansa, kun huoltoyhdistys lakkautettiin. Samana päivänä 8.5.1930 perustettiin Helsingin Punaisten Invalidien Osasto, perus- tamissopimuksen allekirjoittajina aikaisemmin mainitut Strandman, Helminen, Svärd ja lisäksi Reinhold Röman, hankin punainvalidi ja työväestöön kuuluva. Helsingin Raastuvanoikeuden IV osaston päätöksellä 7.5.1932 Helsingin Punaisten Invalidien Osasto lak- kautettiin, koska se oli ”perustettu lain ja hyvien tapojen vastai- sen toiminnan jatkamiseksi”.⁴² Rekisteröinti-ilmoitus oli yhdistys- rekisterissä odottanut oikeuden päätöstä, minkä jälkeen toimisto 21.1.1933 katsoi, että ilmoitus ei enää antanut aihetta toimenpitei- siin. Esittelijä oli tälläkin kertaa löytänyt säännöistä muotovirhei- tä ja lisäksi merkinnyt: ”Hyväksytäänkö enään tällaisia yhdistyk- siä puoluevärin takia”.⁴³

Sinänsä ei tuohon aikaan ollut poikkeuksellista, että yhdistys- ten rekisteröinti-ilmoituksia evättiin muotovirheiden takia. Esim. samaan läheteeseen, jolla tamperelaisten ensimmäinen evätty re- kisteröinti-ilmoitus palautettiin Tampereen maistraatille, liittyivät

myös 11 muun yhdistyksen epäykset. Sen sijaan oli kyllä poikkeuksellista, että ilmoitus jätettiin kokonaan käsittelemättä, kuten tapahtui tamperelaisten toisen yrityksen kohdalla.

Näiden ensimmäisten järjestäytymishankkeiden vaiheet jäivät tässä vaille täyttä selvitystä. Nimenomaan tällä kohdalla Etsivän Keskupoliisin asiakirjat varmaankin antaisivat lisävalaistusta. Nyt joudun vain toteamaan, että eduskuntakeskustelussa 6.4.1936 ed. Aattela (sos.dem.) sanoi: ”He yrittivät perustaa oman liiton keskinäisen avun antoa varten, mutta tietääkseni ei liiton sääntöjä ole tähän mennessä vahvistettu, ja tällä tavalla on estetty heiltä sekin vähäinen turva, minkä oma-aloitteinen toiminta keskinäisen avun muodossa voisi tuottaa”. Arbetarbladet-lehdessä kirjoitti 15.4.1936 nimimerkki Friman (K.A. Fagerholm) pakinassa ”Invalider av olika färg”, että järjestö lakkautettiin. Edelleen ed. Hukarin (SKDL) rahasia-aloitteen (115/1945) perustelujen mukaan ” . . . invalidien itsensä omakohtainen toiminta invalidijärjestön muodossa . . . ei samoista syistä näihin aikoihin asti ole ollut sallittua”. Punainvalidit-yhdistyksen ensimmäisessä toimintakertomuksessa v. 1945 sanotaan: ”Olihan sekin (oma yhdistys) aikaisemmin ollut pienen ajan olemassa, mutta 1930 lapualaiskauden alkaessa niin sekin lakkautettiin muiden työväenjärjestöjen mukana.”

Tietenkin ensimmäisten järjestäytymishankkeiden torjumisen taustalla ovat silloiset poliittiset olot. Vuodet 1929—30 olivat poliittisesti kiihkeää ja sekavaa aikaa: syksyllä 1929 Tammissaaren nälkälakko ja SAJ:n yleislakkoyritys, Lapuan liikkeen nousu ja ensimmäiset väkivaltaisuudet, kesällä 1930 kommunistilakipaketti, hallituskriisi, talonpoikaismarssi ja uudet eduskuntavaalit, joista kommunistit olivat pois suljetut ja joissa sosialidemokraatit eivät saaneet määrävähemmistöä.

Mielenkiintoinen piirre on, että punainvalidien järjestäytymishankkeet olivat silloisissa oloissa harvinainen esimerkki työväenliikkeen eri suuntien yhteistyöstä. Mukana olleista tukihenkilöistä K.H. Wiik oli sos.dem. puoluesihteerin ja Olavi Eronen TST:n toimittaja (myöhemmin 1930-luvulla sos.dem. lehtien päätoimittaja Vaasassa ja Kotkassa). Uno Laurikainen oli erään EK:n muistion mukaan ”erittäin kiihkeänä ja toimeliaana kommunistina tunnettu” ja hän toimi mm. Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen sihteerinä. Toini Mäkelä taas meni myöhemmin salateitse Neuvosto-

liittoon. Sos.dem. puoluetuimikunta merkitsi 24.4.1928 tiedoksi, että on päätetty perustaa punaisten invalidien liitto ja asetettu sille sääntöjä laatimaan toimikunta, ”johon on valittu myös puoluesihtööri”, ja 28.3.1929 tiedoksi, että ”Punainvaliidien Liitto” on nyttemmin perustettu ja sen johtokuntaan valittu mm. puoluesihtööri K.H. Wiik.⁴⁴

Niin ikään on syytä todeta, että edellä nimetyistä ainakin Svärd, Strandman, Hämäläinen, Lahti ja vielä lisäksi eräät tässä mainitsemattomat punainvalidit toimivat silloin ja myöhemmin muiden paikallisten ja valtakunnallistenkin invalidijärjestöjen tehtävissä.

Uusi vaihe

Uusi vaihe punainvalidien järjestäytymisessä alkoi sotien jälkeen.⁴⁵ Tammikuussa 1945 ryhdyttiin neuvottelemaan uudesta yhdistyksestä, joka perustettiin 29.1.1945. Aluksi sen nimeksi hyväksyttiin ”Vuoden 1918 Helsingin Punaisten Invalidien Yhdistys”, mutta seuraavana vuonna se muuttui koko maan alueella toimivaksi, ja v. 1948 sen nimi muutettiin muotoon ”Vuoden 1918 Punainvalidit ry.”

Ensimmäiseen johtokuntaan kuuluivat puheenjohtajana K.A. Svärd, varapuheenjohtajana Oiva Lundén sekä jäseninä Rauha Partti, Hj. Strandman, Martta Rajala ja Lauri Koskinen sekä varajäseninä Kalle Hyttinen ja Valto Laaksonen. He kaikki olivat punainvalideja. Svärd ja Strandman olivat olleet johtotehtävissä jo ensimmäisessä järjestäytymisvaiheessa 15 vuotta aikaisemmin. Tilintarkastajana oli mm. Yrjö Kallinen. Ensimmäisenä toimintavuonna puheenjohtaja vaihtui ja tehtävään tuli Oiva Lundén, joka sitten johti yhdistystä koko sen toimiajan eli vuoteen 1986 saakka. Hän vaikutti monella tavalla punainvalidien aseman paranemiseen mm. sosiaaliministeriön sotaeläkekomitean jäsenenä vuodesta 1946 alkaen.

Yhdistyksen arkistoaineisto on talletettu Kansan Arkistoon. Jäsenistön koostumusta on edellä kuvattu 302 nimeä sisältävän jäsenkortiston tietojen pohjalta. Ensimmäisen toimintavuoden päättyessä jäseniä oli Helsingistä 109 ja ”ympäri maata tilastotietojen kautta jäseniksi tulleita 350”. Jäsenistö kasvoi vuoteen 1949 saak-

ka, mutta alkoi siitä ymmärrettävästi vähitellen laskea. Joka tapauksessa yhdistykseen näyttää kuuluneen runsaasti yli puolet hengissä olleista punainvalideista.

Jäsenyys rajattiin siten, että jäseneksi pääsi ”jokainen vuonna 1918 punaisten puolella tai silloisen sodan johdosta invaliidiksi joutunut kansalainen, joka hyväksyy yhdistyksen tarkoitukset”. Jäseneksi pääsy on erityisesti tutkittu siitä päätellen, että jäsenkortistossa on viiden henkilön kohdalla merkinnät ”lisäselvityksiä” tai ”ei hyv. toistaiseksi”. Epäilyn aiheena näyttää olleen yli neljännesvuosisata myöhemmin todetun sairaustilan (yleinen huonokuntoisuus, reuma) yhteys kansalaissodan oloihin.

Keskeisenä toimintakohteena näyttää olleen edunvalvonta: ensin v. 1941 eläkepäätöksen korjaaminen ja sitten sen valvonta, että kaikki saavat heille kuuluvat edut. Välitöntä avustustoimintaa oli myös sodan jälkeisenä aikana. Toinen keskeinen toimintakohde on ollut virkistystoiminta, missä tarkoituksessa oli mm. kesäkodit Helsingissä, Tampereella ja Turussa. Yhdistyksellä oli alajaostot Tampereella ja Turussa, edellisessä jäsenkortiston mukaan 60 ja jälkimmäisessä 35 jäsentä.

Yhdistykselle ei kehitetty varsinaista kirjoihin pantua, laajaa sosiaalipoliittista toimintaohjelmaa. Tämä on sikäli ymmärrettävää, kun perustamisvaiheessa jäsenistön keski-ikä oli jo paljon yli 50 vuotta ja siten keskeiset tarpeet olivat korvausten ja eläkkeiden sekä myöhemmin vanhuudenturvan takaaminen. Ilmeisesti näissä suhteissa saatiinkin tyydyttävä tulos, kun punainvalidit tulivat v. 1948 sotilasvammalain piiriin eli oikeutetuksi samoihin etuihin kuin muutkin sotainvalidit.

Sodan jälkeen muutkin invalidijärjestöt osoittivat kiinnostusta punainvalideihin. Vapaussodan Invaliidien Liitto tarjosi ”veljekkättä entisille vastustajilleen”, mutta Punainvalidit eväsivät yhteistoimintatarjouksen.⁴⁶ Sotainvalidien Veljesliitto muutti v. 1945 sääntöjään siten, että kansalaissodan molempien puolten sotainvalidit voivat tulla jäseniksi.⁴⁷ Luultavasti vain harvat punainvalidit hyväksyivät ”rehabilitoinnin” tässä muodossa. Ehkä yhä vierastettiin sitä, että Veljesliiton ”vanhempi veli” oli Vapaussodan Invaliidien Liitto, jota taas on luonnehdittu ”selvästi oikeistolaiseksi”.⁴⁸ Myös Suomen Siviili- ja Asevelvollisuusinvalidien Liitto tarjosi v. 1945 punainvalideille yhdistyksenä liittymismahdollisuutta,⁴⁹ mutta il-

meisesti nämä halusivat valvoa etujaan omin voimin. Sokeain järjestöissä taas punasokeita oli jäsenenä jo 1920-luvulla. Em. järjestöt olivat myös avustaneet punainvalideja ennen heidän oman järjestönsä perustamista, ja Sotainvalidien Veljesliitto 1940-luvullakin.⁵⁰

Poliittisesti Vuoden 1918 Punainvalidit r.y:n liittynät olivat — toisin kuin ensimmäisen järjestäytymishankkeen vaiheessa — selvästi kansandemokraattien suuntaan. Eräänä esimerkkinä tästä on osallistuminen omana ryhmänä kansandemokraattien vappukulkueisiin.

Pohdintaa

Kansalaissodan jälkeen vallitsi punaisten puolella, nimenomaan niillä alueilla, joita sota oli välittömästi kosketanut, vaikea taloudellinen ja yhteiskunnallinen hätätila. Tässä kirjoituksessa en ole pyrkinyt kokonaisuudessaan selvittämään, miten paljon toisaalta virallinen yhteiskunta, lähinnä köyhäinhoito ja sotaorpojen huolto sekä toisaalta työväenjärjestöjen taholta tullut toveriapu kykenivät tätä hätää lievittämään. Oletettavasti myös punainvalidit tulivat osallisiksi toveriaavusta, vaikkakin ymmärrettävästi ensisijaisina olivat lähes sata kertaa suurempi vankileirissä pidettyjen ja yli kymmenkertainen sotaorpojen joukko, jotka varmaan jättivät punainvalidit varjoonsa.

Pitemmällä aikavälillä on kuitenkin huomattava, että vankileiriongelma meni ohi muutamassa vuodessa (tietenkin lukuun ottamatta pitkäaikaisia ruumiin- ja mielenterveyden vammoja) ja punaorpokysymyksen oli ohi 1930-luvun puoliväliin mennessä. Sen sijaan punainvalidit joutuivat kärsimään vammojensa seurauksia keskimäärin kolme ja puoli vuosikymmentä, eräät sitkeimmät jopa meidän päiviimme saakka.

Ei voida sanoa, että punainvalidit olisivat jääneet täysin unohduksiin. Ottivathan esim. vasemmiston kansanedustajat heidän asiansa esille lukuisia kertoja. Sos.dem. puoluekokouksissa asia mainittiin eduskuntaryhmän toimintakertomuksen yhteydessä. Milloin asia täten tuli ajankohtaiseksi, myös lehdistö otti siihen kantaa.

On kuitenkin hämmästyttänyt, että niiden yhteiskunnallisten vaikuttajien, jotka eduskunnassa tai muutoin olivat aktiivisia punain-

validien asiassa, muistelman- ja elämäkertakirjoissa sivuutetaan punainvalidit täysin (esim. Miina Sillanpää, K.H. Wiik, Niilo Välläri, Yrjö Kallinen, K.A. Fagerholm). Myöskään kaunokirjallisuudesta en ole löytänyt monta punainvalideja koskevaa kohta. Lasse Jaakkolan *Elämä* on edessäsi -kirjan päähenkilön isä on katusoittajana itsensä elättävä punasokea. Aapelin (Simo Puupponen) *Pikku Pietarin pihan talonmies* oli punakaartissa menettänyt toisen silmänsä.

Muutos punainvalidien asemassa tuli talvisodan jälkeen. Olta-koon muutoin mitä mieltä tahansa ”talvisodan hengestä” ja ”kansalaissovusta”, niin asennoitumisessa punainvalideihin oli eduskuntakäsittely joulukuussa 1940 ratkaiseva käännekohta. Tosin kyllä jo 1930-luvun puolivälistä löytyy varovainen avaus tuohon suuntaan, kun Itsenäisyyden Liiton puheenjohtaja Martti Mustakallio esitti punaisten tukemista ”sitten kun rintamamiesten asia on ensin saatu kuntoon”.⁵¹ Kansanedustaja Hukari kyllä sodan jälkeen v. 1946 lakialoitteensa (39) perusteluissa totesi, että punainvalidien eläkkeitä on ”käsittääksemme pidettävä enemmän sodan aikaisena propagandana kuin sosiaalisena huoltona”.

Joulukuussa 1940 oli kulunut vain runsas neljä vuotta siitä, kun eduskunta oli hylännyt punainvalideja koskeneen toivomusaloitteen. Tällä välin oli kyllä tullut uusi poliittinen tilanne, oli pidetty uudet eduskunta- ja presidentinvaalit, oli syntynyt punamultahallitus ja oikeiston vaikutusvalta oli vähentynyt.

Kuitenkin on huomattava, että kansanedustaja Havaksen puheen-vuoroon 16.12.1940 huipentunut asennoitumisen muutos koski vain punakaartin rivimiehiä. Muutoin punaisen puolen vaikuttimia epäiltiin vielä vieläkin,⁵² joten kansanedustaja Kivisalon kysymys eduskunnan keskustelussa samana päivänä ei ollut aiheeton. Tarvittiinkin vielä lähes kaksi vuosikymmentä ennen kuin vuoden 1918 tapahtumia kyettiin tarkastelemaan kokonaisuudessaan objektiivisemmin ja tasapuolisemmin, ei maan itsenäisyyden ja vapauden vastustajien kukistamisena, vaan epäonnistuneena yhteiskunnallisen vallankumouksen yrityksenä.

Vuonna 1941 alkaneiden eläkkeiden ja v. 1961 maksettujen kertaikkisten lisäkorvausten rahamäärille olen edellä esittänyt joi-takin vertailukohtia. Niistä voi päätellä, että summat vastasivat noiden ajankohtien sosiaalietuuksien yleistä tasoa, mutta jäivät tun-

tuvasti jälkeen etenkin ammattityömiesten ansiotasosta. Tätä arvioitaessa on muistettava, että ansiotasoon sidotut yleiset sosiaali-turvaetuudet alkoivatkin maassamme vasta 1960-luvulla työeläk-keiden ja sairausvakuutuksen myötä. Lisäksi rahasummien suuruu-teen on vaikuttanut korvaustekninen seikka. Korvausten pääasial-lisena perusteena oli prosentteina määritetty kaavamainen työky-vyttömyysaste (nykyterminologiassa lähinnä haitta-aste), joka pohjautui vamman anatomiseen tilaan eikä ottanut huomioon vam-man todellisia vaikutuksia elämässä ja työnteossa. Ilmeisesti ke-hittymätön korvaustekniikka on kohdellut väärin juuri monia pu-nainvalideja, koska he olivat vähävaraisia ruumiillisen työn teki-jöitä, ja niissä ammateissa lieväkin vamma saattaa merkitä pahaa haittaa. Sama koski myös valkoisen puolen invalideja, ja on voi-nut olla eräänä syynä siihen, että heidänkin korvauksiaan ja eläk-keitään on pidetty kohtuuttoman pieninä.

Arvioinnissa on lisäksi otettava huomioon, että vuodesta 1948 lukien punainvalideilla oli samat sotilasvammalain mukaiset kor-vausedut kuin muillakin sotainvalideilla. Vuoden 1961 kertakaik-kinen lisäkorvaus oli siten eräänlainen ”lisähyvitys”. Kun viimek-si mainitun korvauksen aloitteentekijät olivat pyrkineet siihen, et-tä punainvalidit pääsisivät takautuvasti samaan asemaan kuin val-koisetkin, on kuitenkin todettava, että tämä tavoite ei selvästikään toteutunut. Ehkä kuitenkin periaatteellista saavutusta pidettiin tär-keämpänä kuin täsmälleen samoihin rahallisiin summiin pääsemistä.

Punainvalidien kohtaloiden arvioinnissa olisi kyettävä tekemään vertailuja siihen, miten yleensä käy sodassa hävinneen puolen uh-reille. Valtioiden väliset sodat lienevät eri asemassa kuin sisällisso-dat, etenkin jos hävinnyt puoli pysyy koossa, kuten esim. Suomi viime sotien jälkeen, ja valtio siten pystyy edelleen vastaamaan vel-vollisuuksistaan. Sisällissotienkin kohdalla ehkä vallankaappaus, jossa pyritään vain valtaa pitävien vaihtamiseen järjestelmän py-syessä ennallaan, on eri asemassa kuin vallankumous, jossa tavoit-teena on yhteiskunta- ja talousjärjestelmän muuttaminen. Edelli-sessä tapauksessa kosto kohdannee vain johtoporrista, kun taas jälkimmäisessä tapauksessa kärsimään joutuu koko se yhteiskun-taluokka, joka on yrittänyt järjestelmän muuttamista.

Asetelmia kuvaa keskustelu vielä niin myöhään kuin keväällä 1988 Maailman Veteraanijärjestön lainsäädäntökonferenssissa, jossa kä-

siteltiin sodan uhrien korvauksia.⁵³ Länsi-Saksan veteraanijärjestö oli ehdottanut ponsilausemaa, että sotainvalidien ym. edut olisi järjestettävä tasapuolisesti ja samojen periaatteiden mukaan molemmille osapuolille, siis sekä voittaneen että hävinneen puolen uhreille. Jugoslavian ja Norjan veteraanijärjestöt vastustivat jyrkästi, jolloin Länsi-Saksa luopui ehdotuksesta. Jugoslavian kohdalla oli ehkä kyseessä suhtautuminen Hitlerin puolella taistelleeseen ustasha-ryhmään, ja Norjan kohdalla vastaavasti ”quislingeihin”. Sen sijaan konferenssissa hyväksyttiin päätöslauselma mm. rajojen siirtymisen ja kansallisuuden muutoksen aiheuttamista tilanteista, joissa suositeltiin valtioiden välisiä vastavuoroisia sopimuksia pakolais-, siirtolais- ja uuden kansallisuuden saaneiden sotainvalidien aseman turvaamiseksi.

Selvyyteen pääseminen ja arviointi Suomen v. 1918 kansalaissodan punainvalidien kohtaloista edellyttää laajempaa ja täsmällisempää kuvaa sekä myös syventymistä rinnakkaistapauksiin eli pohdintaa esim. siitä, mitä tapahtui Espanjassa 1930-luvun lopulla ja Kreikassa 1940-luvun lopulla.

Tiivistelmä

Vuoden 1918 kansalaissodan hävinneelle punaiselle puolelle jäi arvion mukaan suuruusluokkana yli 1 000 invalidia. Heidän joukkoonsa oli myös huomattava määrä naisia. Keski-ikä oli 23 vuotta. Tyypillisiä sotavammoja olivat raaja-amputaatiot (n. 100), sokeutumiset (n. 10) ja toisen silmän menetykset (n. 40). Punainvalidit joutuivat kärsimään vammoistaan keskimäärin 35 vuotta.

Punainvalidit jäivät ensimmäisen tasavallan aikana virallisen yhteiskunnan puolelta lähes unohdetuiksi. Työväestön piirissä syntynyt kansalaissodan uhrien avustustoiminta tuki myös heitä, mutta ymmärrettävästi huomion kohteina olivat lähes sata kertaa suurempi vankileiriläisten joukko ja yli kymmenkertainen punaorpojen ryhmä. Tärkein avun lähde oli kunnallinen köyhäinhoido. Myös ns. ehkäisevän köyhäinhoidon määrärahaa tuettiin mm. proteesihankintoja.

Vasemmistopuolueiden kansanedustajat yrittivät 1920- ja

1930-luvuilla useita kertoja saada aikaan parannuksia punainvalidien oloissa, mutta onnistumatta. Vasta talvisodan jälkeen vallinneessa kansalaissovun hengessä punainvalidit saivat tukea viralliselta yhteiskunnalta, ensin ns. ylimääräisten eläkkeiden muodossa. Kun v. 1948 sotilasvammalailla kaikkien sotainvalidien, myös kansalaissodan molempien puolten invalidien edut yhdenmukaistettiin ja niitä parannettiin, myös punainvalidit tulivat oikeutetuiksi lakisääteiseen korvaukseen. V. 1961 valtio vielä myönsi heille kertakaikkisen lisäkorvauksen.

Asemansa parantamiseksi punainvalidit yrittivät 1920-luvun lopulla perustaa oman järjestön. Tämän kuitenkin viranomaiset esiväät osana silloisen poliittisen tilanteen aikana vasemmistoon kohdistunutta painostusta. Vasta v. 1945 he voivat perustaa oman yhdistyksen, Vuoden 1918 Punainvalidit ry:n, joka sitten v. 1986 päätti purkautua.

Kirjoittaja katsoo, että arviointi v. 1918 punainvalidien kysymyksestä edellyttää laajempaa ja täsmällisempää kuvaa sekä vertailua erilaisiin rinnakkaistapauksiin, jotka valaisevat epäonnistuneen yhteiskunnallisen vallankumouksen yrittäjien kohtaloa.

Aineistosta

Punainvalidien jäljille pääsee seuraavista lähteistä:

- Punakaartin ensiapuasemien ja SPR:n sairaaloiden potilaslueettelot, joista nimenomaan ensinmainitut ovat aukolliset
- Valtiorikosoikeuksien aktit ja syyttäjistön arkisto
- Sosiaaliministeriön ehkäisevän köyhäinhoidon asiakirjat
- Eläke- ja korvausasiakirjat, sotaeläkekomitean alkuvaiheen osalta sosiaalihallituksen ja sotilasvammalain sovelluksen osalta tapaturmaviraston arkistossa
- Vuoden 1934 sokeain tutkimuksen ja vuoden 1939 raajarikkoisten tutkimuksen ensiaineisto
- Kansaneläkelaitoksen työkyvyttömiä erotteluaineisto v. 1939 alkaen, mistä on säilytetty 10 %:n otos
- Kuntien köyhäinhoitoasiakirjat
- Vuoden 1918 Punainvalidit ry:n jäsenluettelot.

Tätä kirjoitusta varten on ole käyttänyt näitä aineistoja järjestelmällisesti. Pistokokein olen seurannut muutamien henkilöiden vaiheita. Ensiapuasemien luetteloita olen läpikäynyt Helsingin osalta ja köyhäinhoidon asiakirjoja Tampereen osalta. V. 1934 sokeain ja 1939 raajarikkoisten tutkimusten ensiaineistot olen läpikäynyt Hämeen läänin kohdalta, jolloin löytyi varmuudella yksi punasokea ja 24 raajavammapunainvalidia.

Sosiaalihallituksessa säilytettävään sotaeläkekomitean arkistoon sisältyy 345 henkilön aktit. Lisäksi sotilasvammalain voimaan tullessa v. 1948 on silloiseen valtion tapaturmatoimistoon (nyk. tapaturmavirasto) siirretty 267 aktia, joista ilmeisesti 231 koski voimassa olevia eläkkeitä ja 36 käsittelyn alaisia ratkaisemattomia. Tapaturmaviraston arkistoa en ole käyttänyt luvanhakumenettelyn käytännöllisen hankaluuden vuoksi. Siellä pidettävissä rekistereissä ei myöskään ole tunnusta, jolla punainvalidit voitaisiin suoraan erottaa yli 200 000 henkilöaktista.

Vuoden 1918 Punainvalidit ry:n jäsenkortistossa on 302 henkilöä. Useimmat heistä ovat liittyneet 1940-luvun puolivälissä, mutta on myös myöhemmin liittyneitä. Tiedot ovat osin epätarkat. Noin 1/4:ssä jäsenkorteista jokin kohta on epätäydellisesti täytetty. Lisäksi tämän aineiston käyttöarvoa vähentää se, että se koskee tilannetta 1940-luvun puolivälissä tai sen jälkeen, jolloin oli jo kulunut kolme vuosikymmentä kansalaissodasta. Kuitenkin olen rakentanut yleiskuvan punainvalidien ryhmästä tämän aineiston varaan lähinnä siitä käytännöllisestä syystä, että aineisto on ollut käytettävissä yhdessä paikassa, Kansan Arkistossa.

Etsivän keskuspoliisin asiakirjat selventäisivät varmasti tilannetta järjestäytymisen ja eräiden henkilöiden osalta 1920- ja 1930-luvuilla, mutta luvanhakumenettelyn hankaluuden vuoksi en ole tätä aineistoa käyttänyt.

Lähdeviitteet

- 1 Sosiaalinen Aikakauskirja (SA) 9—10/1930.
- 2 *Lappalainen*, Jussi T., Punakaartin lääkintähuollosta, Helsingin lääkärilehti 1/1977, 13; Sama, Punakaartin sota I, Helsinki 1981, 198.
- 3 *Eronen*, Olavi, Punaiset invalidit, Suomen sosialidemokraatti (Ssd) 4.4.1928.
- 4 Sotaeläkekomitean asiakirjat, sosiaalihallituksen arkisto.
- 5 *Ranta-Knuuttila*, Jaakko J., Sotavammaisten huolto Suomessa, Porvoo-Helsinki 1967, 221; *Voipio*, Anni, Vapaussodan invalidit. Järjestö, jäsenet, ystävät, Porvoo 1968, 35, 46.
- 6 Ks. PIY:n jäs.kortistoa koskevaa huomautusta aineiston yleisluettelossa.
- 7 Selostus on koottu seuraavista lähteistä: *Kuotola*, Urpo — *Tsokkinen*, Anja — *Vartio*, Eero, Suomen näkövammaisten ja näkövammaistyön historia, Helsinki 1988; *Niemi*, Veikko, Kuntoutuksen sata vuotta, eripainos Kuntoutus-lehden numeroista 2/1986 ja 1/1987; *Voipio*; *Vuolle*, Tuula, käsikirjoitus Raajarikkoisten Auttamisyhdistyksen (nyk. Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö) 100-vuotishistoriaan.
- 8 *Voipio*, 50, myös esim. *Kuusi*, Eino, Sosiaalipolitiikka II, Porvoo 1931, 716.
- 9 Esim. *Ranta-Knuuttila*, 34.
- 10 *Lappalainen*, Jussi T., Punakaartin lääkintähuollosta, Helsingin lääkärilehti 2 ja 3/1977; *Rosén*, Gunnar, Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877—1977, Helsinki 1977, 224—232.
- 11 *Lappalainen* 1977 (3), 11.
- 12 *Paavolainen*, Jaakko, Vankileirit Suomessa 1918, Helsinki 1971, 249.
- 13 Valtiorikosoikeuksien henkilöaktit, valtionarkisto (VA).
- 14 Köyhäinhoitohallituksen avustussasiain esityslistat ja avunsaajien kortit 1918—1919, Tampereen kaupunginarkisto (TKA).
- 15 Työväen arkiston (TA) kokoelma ”1918”.
- 16 Raajarikkoisten Auttamisyhdistyksen poliklinikan, sairaalan ja työkoulun luettelot 1918—1929.
- 17 ”Punaisten invalidien asema on hyvin huono”, Ssd 6.6.1936.
- 18 Sosiaaliministeriön köyhäinhoitotoimiston anomusdiaari, VA; esim. v. 1927 ehkäisevän köyhäinhoitodon määrärahaista proteesihankintaan myönnettyistä 14 avustuksesta kaksi varmasti ja yksi todennäköisesti annettiin punainvalideille.
- 19 *Sillanpää*, Miina ym., toiv.al. 143, Valtiopäivät (Vp) 1919; *Puro*, Olavi, lakial. 48, Vp 1919; liitteet IX, Vp 1919.
- 20 Vp:n ptk:t III, 1920.
- 21 Eduskunnan asiahakemistot 1917—1969: hakusanat kansalaissota, invalidit, punaiset invalidit ja punakaartilaiset, täydennettynä muista Vp-asiakirjoista.
- 22 Vp-asiak. IV—V, 1935 ja ptk:t IV, 1935, 4227—4249.
- 23 Vp:n ptk:t II, 1940, 16, 1666—1668.
- 24 Selostus sotaeläkekomitean arkiston ja SA:n 11—12/1941 mukaan.
- 25 Sotaeläkekomitean arkisto; valtioneuvoston (VN) kirjaajan konttorin arkisto, VA; VN:n ptk:t elokuu 1945, mf VN 324.
- 26 Sotaeläkekomitean arkistosta tehdyn laskelman mukaan hylkäyksiä oli 194. Mistä ero SA:n 11—12/1941 selostukseen johtuu, ei ole selvillä.
- 27 Komiteamietintö (KM) 4/1947, 16—17.
- 28 Punainvalidien yhdistyksen kirjelmät VN:lle 14.3.1945 ja sosiaaliministeriölle 24.5.1945.
- 29 Kirjelmän malli sotaeläkekomitean arkistossa.
- 30 Vp:n 1946 asiak. IV—V, ptk:t I ja liitteet X.

- 31 KM 4/1947.
- 32 Sotilasvammalaki 28.5.1948/404. Lakia on sittemmin muutettu lukuisia kertoja.
- 33 Vp-asiak. I—II, liitteet IV, 1958; hallituksen kertomus 1960; Vp-asiak. IV, 1961.
- 34 Vp-asiak. V, 1969.
- 35 ”Älkää unohtako meitä!”, Valtiollisten Vankien Huoltoyhdistyksen vuosikirja I, 19.
- 36 Punainen Huolto 1/1928 mainitsee perustamispäiväksi 15.4.1928. Toisin kuitenkin mm. Ssd ja Kansan Lehti 21.4.1928.
- 37 Punainen Huolto 2(15.3.1929).
- 38 Kansan Lehti 21.4.1928.
- 39 Oikeusministerin yhdistysrekisterin diaari 1929, VA.
- 40 Kansan Lehti 22.2.1929, etusivu; Ssd 22.2.1929, etusivu; Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 23.2.1929, 6.
- 41 Yhdistysrekisteritoimiston asiakirjat, VN:n arkisto.
- 42 Helsingin RO:n IV:n osaston ptk:t 2.4.1932, 15 § ja 7.5.1932, 16 §, VA.
- 43 Oikeusministeriön yhdistysrekisteritoimiston hylkäyspäätökset 21.1.1933, VA.
- 44 Sos.dem. puoluetuomikunnan ptk:t 1929, mf 3, TA.
- 45 Selostus perustuu Kansan Arkistossa säilytettävään Vuoden 1918 Punainvalidit ry:n kokoelmaan.
- 46 *Voipio*, 199.
- 47 Sotainvalidien Veljesliiton toimintakertomus 1945, 52; *Seppälä*, Raimo, käsikirjoitus Sotainvalidien Veljesliiton 50-vuotishistoriaksi, 30.
- 48 *Ranta-Knuuttila*, 151, 296.
- 49 Suomen Siviili- ja Asevelvollisuusinvalidien Liiton kirje 5.4.1945.
- 50 *Seppälä*, 50.
- 51 *Mustakallio*, Martti J., Invalidien asemassa parantamisen varaa, Vapaussodan Invalidi 3/1935, 45.
- 52 *Muste-Maalarin* naputuksia: Punakaartilaiset ja Suomen itsenäisyys, Ssd. 23.2.1941.
- 53 Draft Recommendation, submitted by the VdK, one of the German World Veterans Federation Member Associations, 5/LC-7 (PR-AL/11) ja Recommendation III, Committee III, 5th International Conference on Legislation Concerning Veterans and War Victims, Bad Ischl, April 1988, eräitä monisteasiakirjoja.